

COLIN HEYWOOD

O istorie a copilăriei

**Copiii în Occident
din Evul Mediu până
în epoca modernă**

Traducere din engleză de
Ruxandra Vișan

**PSIHOLOGIA
PENTRU
TOȚI**

TREI

CUPRINS

<i>Introducere</i>	7
PARTEA ÎNTÂI:	
<i>Parcursul concepțiilor asupra copilăriei</i>	21
1. Concepții asupra copilăriei în Evul Mediu	25
2. În căutarea unui moment decisiv	38
3. Teme în istoria culturală a copilăriei	58
PARTEA A DOUA:	
<i>Anii copilăriei: relațiile cu părinții și tovarășii de joacă</i>	73
4. Relațiile dintre părinți și copii: primele stadii	78
5. Grija față de sugari?	108
6. Relațiile dintre părinți și copii în cel de-al doilea stadiu al copilăriei	142
7. Relațiile cu părinții și tovarășii de joacă în cel de-al treilea stadiu al copilăriei	173
PARTEA A TREIA:	
<i>Copiii în lumea largă</i>	197
8. Copiii la muncă	201
9. Să investim în viitor: sănătate și educație	239

Bibliografie selectivă 283

Note 303

Mulțumiri 389

REDACTOR
Victor Păunescu

COPISTA
Faber Studio

DIRECTOR GENERAL
Cristian Claudiu Coban

DEZIGNER
Gabriel Ștefan

AMPLIFICATOR
Cristian Claudiu Coban

AMPLIFICATOR
Cristian Claudiu Coban

ANUL COPILĂRII: ÎNTR-UN MOMENT DE JOACĂ ȘI ÎNTR-UN MOMENT DE ÎNVĂȚARE

4. Învățarea prin joc și învățarea prin proiect

5. Rolul părinților în învățarea copilului

6. Rolul profesorului în învățarea copilului

7. Rolul copilului în învățarea prin proiect

8. Rolul copilului în învățarea prin proiect

9. Rolul copilului în învățarea prin proiect

10. Rolul copilului în învățarea prin proiect

11. Rolul copilului în învățarea prin proiect

PARTEA I

PARCURSUL CONCEPȚIILOR ASUPRA COPILĂRIEI

Conform prelatului francez din secolul al șaptesprezecelea Pierre de Bérulle, copilăria este „cea mai ticăloasă și cea mai abjectă stare a naturii umane, fiind întrecută doar de moarte”.¹ Suntem tentați a fi de acord nu în ultimul rând ca antidot la toate neroziile sentimentale ce înconjurau starea pură și inocentă pe care cei din epoca victoriană o atribuiau copiilor. Aceste extreme slujesc să ne reamintească faptul că copilăria este un construct social ce se schimbă de-a lungul vremii și care, nu în ultimul rând, variază în funcție de grupurile sociale și etnice dintr-o societate. Așa cum s-a arătat mai sus, este întotdeauna tentant să gândești în termenii unui copil „natural” și, de fapt, universal, a cărui cale către dezvoltare este în mare parte determinată de alcătuirea sa biologică. Biologia, desigur, joacă un rol atât în dezvoltarea psihologică, precum și în dezvoltarea fizică a copilului. Psihologul Jerome Kagan ne informează că cele mai importante influențe biologice se datorează maturizării structurilor sistemului nervos central în timpul primilor aproximativ doisprezece ani de viață. Aceștia permit dezvoltarea capacităților motorii și cognitive, precum mersul, vorbirea sau conștiința de sine. În același timp, Kagan subliniază, într-un mod ce ne este acum familiar, că nu

numai biologia, ci și experiența joacă un rol important.² Orice idee legată de copilul perfect „natural“ devine dificil de susținut odată ce ne dăm seama că copiii se adaptează ușor la mediul lor propriu, ce este produsul unui amalgam de factori istorici, geografici, economici și culturali. În măsura în care ființele umane pot să-și determine propria natură, așa cum a subliniat recent Nicholas Tucker, putem anticipa diverse rezultate legate de ceea ce trece drept copilărie în diversele culturi din lume. Copilăria este astfel în mare măsură determinată de așteptările adulților.³

Rezultă astfel că, dacă istoricii doresc să recreeze experiențele cotidiene ale copiilor din trecut (ceea ce ar putea fi numită o istorie a copiilor), atunci ei trebuie să înțeleagă în primul rând ce gândeau și simțeau adulții în legătură cu odraslele lor (o istorie culturală a copilăriei).⁴ Copilăria este desigur o abstracțiune, ce se referă la o anumită etapă din viață, corelativă unui grup de persoane ce sunt desemnate prin cuvântul „copii“.⁵ Ne propunem să căpătăm, aplecându-ne asupra diverselor societăți, o înțelegere la nivel teoretic a ceea ce înseamnă să fii copil mai degrabă decât să ne centram pe simpla descriere a unor copii individuali. În acest punct, este util să diferențiem, în maniera filosofilor, între *concept* și *concepție*. David Archard sugerează că toate culturile din toate timpurile au avut *conceptul* copilăriei, ceea ce vrea să spună că a existat întotdeauna noțiunea că copiii se diferențiază de adulți în diverse feluri. Aceste culturi diferă în ceea ce privește *concepțiile* asupra copilăriei, ceea ce sugerează să trebuie să fie făcută o distincție între aceste două chestiuni. Astfel, diversele societăți vor avea idei contrastante legate de probleme fundamentale precum durata copilăriei, calitățile care-i diferențiază pe adulți de copii și importanța conferită acestor diferențe.⁶

CONCEPȚII ASUPRA COPILĂRIEI ÎN EVUL MEDIU

Și la început a fost Ariès. Analiza sa totalizantă și dramatică a „descoperirii“ copilăriei este cu adevărat un text de referință. Pe scurt, Ariès a făcut afirmația surprinzătoare că lumea medievală nu cunoștea copilăria. Ceea ce lipsea era orice *sentiment de l'enfance*, orice „conștiință față de natura particulară a copilăriei, acea natură particulară ce-l distinge pe copil de adult, chiar și de adultul adolescent“. În momentul în care copiii puteau supraviețui fără grija și atenția mamelor sau doicilor, undeva între vârsta de cinci și șapte ani, ei erau azvârliți în „marea comunitate a oamenilor“. Ei se alăturau adulților în jocuri și distracții și, fie că erau curteni, fie că erau muncitori, ei practicau o meserie, aruncându-se în rutinele zilnice, trăind și muncind cu cei care ajunseseră deja meșteri. Conform lui Ariès, civilizația medievală nu percepea perioada de tranziție dintre copilăria mică și vârsta adultă. Punctul său de plecare a fost, astfel, o societate care îi percepea pe cei mici ca pe niște adulți în miniatură. În acea societate nu exista ideea de educație,

căci oamenii medievali uitaseră de *paideia* civilizației clasice și nu exista ceva similar obsesiilor noastre contemporane față de problemele fizice, morale și sexuale ale copiilor. „Descoperirea“ copilăriei a trebuit să aștepte până în secolele al cincisprezecelea, al șaisprezecelea și al șaptesprezecelea. Numai atunci se va admite că cei mici aveau nevoie de un tratament special, de „un soi de carantină“, înainte de a se alătura lumii adulților.¹

CRITICA ANALIZEI LUI ARIÈS

Cartea lui Ariès, *Centuries of Childhood* (1962), n-a fost receptată în mod omogen de către comunitatea istoricilor de profesie. (Spunând lucrurilor pe nume, Ariès era un „istoric amator“.) Unii, incluzând un număr de medievști, au acceptat această interpretare a copilăriei cu entuziasm, folosind aceste idei ca sursă de inspirație pentru propriile lucrări.² Alții au fost mai ponderați în aprecieri, unii arătându-se de-a dreptul ostili. Jean-Louis Flandrin „s-a minunat“ de impresionanta documentație, dar a fost „îngrijorat“ în legătură cu șubrezenia metodelor de analiză. Adrian Wilson, unul dintre cei mai sistematici critici ai lui Ariès, a conchis că analiza era plină de erori logice și de „catastrofe metodologice“.³ Cartea a fost cu mult mai bine primită de către psihologi și sociologi. Aceștia au avut chiar tendința alarmantă de a o trata ca pe o „mărturie istorică“ mai degrabă decât ca pe o analiză discutabilă. Judith Ennew a remarcat că sociologii tratează acest text ca pe „Scriptură“.⁴ De ce se bucură atunci de atât de multă apreciere, cel puțin în unele domenii? Răspunsul ține desigur de caracterul contraintuitiv al tezei cu care se confruntă cititorul. Majoritatea oamenilor asumă că propriile lor idei și practici în ceea ce privește

R copilăria sunt „naturale“ și sunt uimiți să descopere că alte culturi nu le împărtășesc. Dar odată ce copilăria este percepută ca fiind un construct cultural, atunci se deschid întregi noi domenii de studiu pentru cercetători. De asemenea, este mai ușor să aduci o critică radicală gândirii legate de copii în propria ta cultură. De exemplu, în 1979, Martin Hoyles ataca „mitul copilăriei“ din contemporaneitate, ce este însoțit de dorința de a-i exclude pe copii din lumea politicii, a sexului, a muncii și culturii și arăta că rădăcinile sale istorice sunt superficiale.⁵

Este mult prea ușor să-l desființezi pe Ariès. Afirmările sale radicale legate de copilărie pot părea incitante din punct de vedere intelectual, dar sunt, de asemenea, destul de părtinitoare. În primul rând, criticii îl acuză de naivitatea cu care s-a adresat surselor istorice. Aceștia îl critică foarte acerb în ceea ce privește abordarea surselor iconografice. Ariès a făcut celebra afirmație că, până în secolul al doisprezecelea, arta medievală nu încerca să portretizeze copilăria, indicând că aceasta nu-și „avea locul“ în această cultură. Tot ce produceau artiștii era o mică figură ocazională ce semăna cu un bărbat miniatural, un „piticuț înfiorător“ ce-l întruchipa pe pruncul Iisus.⁶ Nimeni nu contestă faptul că copiii sunt în general absenți din arta medievală timpurie. Cu toate acestea, după cum subliniază Anthony Burton, concentrarea pe teme religioase înseamnă că multe alte lucruri sunt absente din arta medievală, în mod notabil „practic întreaga viață laică“. Aceasta face imposibil să spunem că în special copilăria este absentă din această artă. Cât privește adulții miniaturali, nu este vorba despre o „deformare“ special menită pentru corpurile copiilor. Dacă, de exemplu, copilul din sculptura din secolul al doisprezecelea *Fecioara cu pruncul pe tron* arată în mod hotărâtor matur, nu este aceasta pentru că acest copil trebuie să reprezinte Înțelepciunea Divină? Chiar atunci

Fecioara cu pruncul pe tron, Franța secolului al XII-lea, lemn, înălțime: 78,74 cm. Muzeul Metropolitan de Artă, New York. Donat de J. Pierpont Morgan, 1916 (16.32.194). ©Muzeul Metropolitan de Artă.

când înfățișau adulți în epoca medievală timpurie, artiștii erau mai preocupați să exprime statutul și rangul subiectelor lor decât înfățișarea personală. Mai mult, nu toată lumea acceptă că apariția, începând cu secolul al doisprezecelea, în pictură și sculptură a unor imagini de copii mai asemănătoare cu cele din viața reală semnalează o „descoperire a copilului“. Unii istorici aduc argumente convingătoare că aceasta ținea mai mult de faptul că artiștii renascentiști redescopereau și imitau modelele grecești și romane, nedovedind neapărat un nou interes pentru copiii din jurul lor. Pe scurt, Ariès pare să creadă că „artistul pictează ceea ce vede toată lumea“, ignorând toate problemele complexe legate de modul în care arta mediază realitatea.⁷

În al doilea rând, criticii lui Ariès subliniază extrema lui „centrare asupra prezentului“. Prin aceasta, ei vor să spună că Ariès a căutat în Europa medievală dovezi legate de concepția din secolul douăzeci asupra copilului și, nereușind să le găsească, a ajuns la concluzia că această epocă nu avea niciun fel de conștiință asupra acestui stadiu al vieții. După cum a spus istoricul Doris Desclais Berkvam, aceasta lasă deschisă întrebarea dacă ar fi putut sau nu exista în Evul Mediu „o conștiință asupra copilului atât de diferită de a noastră că nu o putem recunoaște“.⁸ Între timp, ca să ne oprim asupra celei de-a treia linii critice, istoricii au judecat, fără ezitare, teza lui Ariès că nu exista niciun fel de conștiință a copilăriei în cultura medievală, ca fiind exagerată. Ei n-au pregetat să arate că existau moduri care atestă o oarecare recunoaștere a „naturii particulare“ a copilăriei.⁹ Codurile de legi medievale conțineau câteva concesii față de statutul minoritar al copiilor. De exemplu, ele protejau drepturile de moștenire ale orfanilor și uneori cereau consimțământul copiilor pentru o căsătorie. Prevederile lui Aethelstan, un rege din regatul Wessex